

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики

**СУРЖИК У МОВЛЕННІ МЕДІЙНИХ ОСІБ:
УКЛАДАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СЛОВНИКА**

Бакалаврська робота

студентки IV курсу

ОПП «Прикладна (комп'ютерна)

лінгвістика та англійська мова»,

спеціальності 035 «Філологія»,

спеціалізації 035.10 «Прикладна
лінгвістика»,

галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

Вікторії БОНДАР

Науковий керівник:

доктор філософії, доц. кафедри української
мови та прикладної лінгвістики

Юлія ЦИГВІНЦЕВА

«Допущено до захисту»

Протокол засідання кафедри

української мови та прикладної лінгвістики

від _____ № _____

Завідувач кафедри _____ **Сергій РІЗНИК**

КИЇВ – 2025

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячене аналізу суржику в мовленні медійних осіб як актуального соціолінгвістичного явища, що функціонує в українському публічному просторі. Актуальність теми зумовлена поширеністю суржикових одиниць у комунікації публічних діячів, зокрема блогерів, телеведучих, журналістів, артистів, а також потребою в їх системному вивченні та фіксації для ефективного протистояння цьому негативному мовному явищу. У роботі здійснено спробу поєднати аналіз медійного мовлення з укладанням електронного словника, який фіксує реальні приклади мовної інтерференції.

Об'єктом дослідження виступає мовлення українських медійних осіб, предметом – суржикізм, виявлені у публічних висловлюваннях, та принципи їх лексикографічного опрацювання. Метою дослідження є комплексне вивчення суржику в сучасному медіапросторі та створення словникового ресурсу, що відображає його актуальні прояви та містить антисуржикові рекомендації.

Методологічну основу дослідження становлять описовий, порівняльний, кількісний методи аналізу, а також метод лексикографічного моделювання, що забезпечили як точність у доборі мовного матеріалу, так і наукову обґрунтованість принципів його систематизації.

Результатом роботи стало створення електронного словника, до якого внесено 100 суржикових одиниць, кожна з яких представлена в контексті з інформацією про мовця та джерело, та подано рекомендовані нормативні варіанти. Словник є першим етапом у формуванні цифрової бази мовних порушень у публічному просторі. Основні висновки дослідження доводять системність уживання суржикових конструкцій у медійному мовленні та потребу в подальшій роботі мовознавців над культуромовними проєктами. Практичне значення розробленого ресурсу полягає в можливості його використання у сфері освіти, медіа, а також для підвищення рівня мовної культури в суспільстві загалом.

Ключові слова: публічна комунікація, медіа, медійна особа, мовна інтерференція, суржик, суржикізм, лексикографування, електронний словник.

ABSTRACT

The study is devoted to the analysis of surzhyk in the speech of media personalities as a relevant sociolinguistic phenomenon that functions in the Ukrainian public space. The relevance of the topic is due to the prevalence of surzhyk units in the communication of public figures, including bloggers, TV presenters, journalists, and artists, as well as the need for their systematic study and recording to effectively counteract this negative linguistic phenomenon. This paper attempts to combine the analysis of media speech with the compilation of an electronic dictionary that records real examples of language interference.

The object of the study is the speech of Ukrainian media personalities, the subject is surzhykisms found in public statements and the principles of their lexicographic processing. The purpose of the study is to comprehensively study surzhyk in the modern media space and to create a dictionary resource that reflects its current manifestations and contains anti-surzhyk recommendations.

The methodological basis of the study is based on descriptive, comparative, quantitative methods of analysis, as well as the method of lexicographic modeling, which ensured both accuracy in the selection of language material and scientific validity of the principles of its systematization.

The result of the work was the creation of an electronic dictionary, which includes 100 Surzhyk units, each of which is presented in context with information about the speaker and the source, and recommended normative variants.

The dictionary is the first stage in the formation of a digital database of language violations in public space. The main conclusions of the study prove the systematic use of surzhyk constructions in media broadcasting and the need for further work by linguists on cultural and linguistic projects. The practical significance of the developed resource lies in the possibility of its use in the field of education, media, as well as to improve the level of language culture in society as a whole.

Keywords: public communication, media, media personality, language interference, surzhyk, surzhykism, lexicography, electronic dictionary.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СУРЖИКУ.....	8
1.1. Поняття про суржик	8
1.2. Причини виникнення та поширення суржиків в мовленні	13
1.3. Суржик в мовленні медійних осіб.....	17
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. ОЗНАКИ СУРЖИКУ ТА МЕТОДИКА ЙОГО	
ДОСЛІДЖЕННЯ.....	22
2.1. Корпус текстів із суржиковими одиницями.....	22
2.1.1. Джерела дослідження.....	23
2.1.2. Вибірка матеріалу для аналізу	24
2.2. Методи аналізу мовних даних.....	25
2.3. Основні ознаки суржиків на різних мовних рівнях	27
Висновки до розділу 2.....	31
РОЗДІЛ 3. УКЛАДАННЯ СЛОВНИКА СУРЖИКУ.....	33
3.1.Огляд «антисуржикових» словників	33
3.2. Укладання власного словника-антисуржиків.....	39
3.3. Аналіз інтерфейсу словника суржикових слів	42
3.4. Аналіз роботи словника та перспективи його використання	43
Висновки до розділу 3.....	45
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	51
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

Мова – не лише засіб комунікації, а й виразник національної ідентичності, культури та світогляду народу. Суржик – це негативне мовне явище, пов'язане із «загрозою тотального розмивання норм української літературної мови» [Масенко 2002]. Загалом, це явище можна трактувати як суміш кількох мов, проте в науковій спільноті немає єдиної думки щодо його визначення та класифікації: одні дослідники вважають суржик маргінальним явищем, інші – особливою формою міжмовної інтерференції, а дехто навіть розглядає його як своєрідний соціолект або піджинізовану мовну форму.

Відсутність чіткого, уніфікованого визначення суржику ускладнює його наукове вивчення, відкриває простір для міждисциплінарних підходів – мовознавчих, соціолінгвістичних, культурологічних. Саме ця багатовимірність робить суржик надзвичайно цікавим об'єктом дослідження, якому приділили свою увагу такі відомі українські мовознавці, як О. Сербенська, Л. Масенко, Л. Ставицька, В. Труб, І. Брага та інші.

Особливе занепокоєння викликає не стільки побутове використання суржику, скільки його дедалі частіша поява у сфері масової комунікації – на телебаченні, у цифрових медіа, блогах, а іноді й у професійній та навчальній літературі. Така тенденція призводить до того, що суржик перестає бути маргінальним явищем і поступово набуває рис умовної «норми», сприймаючись як допустимий варіант мовлення.

Особливий інтерес викликає вживання суржику в мовленні публічних осіб – телеведучих, блогерів, інтерв'юєрів, журналістів, артистів тощо. Медіа мають потужний вплив на мовну норму, формуючи мовні звички мільйонів споживачів контенту. Аналіз того, як суржик функціонує в медійному просторі, дозволяє глибше зрозуміти механізми мовної адаптації, нормування та варіативності.

В умовах сьогодення, коли мовне питання безпосередньо пов'язане з ідентичністю та національною безпекою, особливо важливо дбати про чистоту українського мовлення. Толерантність до елементів мови агресора, а також до

мовних спотворень, що нав'язуються через публічні комунікаційні канали, є вкрай небезпечною, адже вона не лише призводить до зниження рівня мовної культури, а й знецінює зусилля держави та суспільства, спрямовані на утвердження української мови як повноцінної, самостійної та багатой, виразника національної самобутності народу. Вивчення цього явища та створення на його основі електронного словника є **актуальним** з огляду на потреби сучасної мовної політики, освітньої практики та культури мовлення загалом.

Мета дослідження – проаналізувати явище суржику в мовленні медійних осіб та на основі зібраного матеріалу укласти електронний словник-антисуржик.

Для досягнення мети дослідження потрібно виконати такі **завдання**:

1. З'ясувати сутність поняття «суржик» та схарактеризувати його особливості.
2. Дослідити причини виникнення та поширення суржику в мовленні, зокрема в медіапросторі.
3. Проаналізувати особливості мовлення медійних осіб в Україні.
4. Зібрати та опрацювати матеріал із прикладами суржикізмів.
5. Визначити основні маркери суржику на різних мовних рівнях.
6. Змоделювати та укласти електронний словник-антисуржик.
7. Проаналізувати роботу словника та визначити перспективи його використання.

Об'єкт дослідження – мовлення українських медійних осіб як форма публічної комунікації.

Предмет дослідження – суржикізми, зафіксовані у мовленні медійних персоналій (телеведучих, блогерів, артистів, журналістів тощо) та принципи їх лексикографічного опрацювання.

Матеріал дослідження – відеофрагменти з платформ TikTok та YouTube, зокрема інтерв'ю, публічні виступи медійних осіб, у яких зафіксовано вживання суржику. Загалом проаналізовано понад 100 відео загальною тривалістю близько 6 годин. У результаті опрацювання було відібрано 100 суржикізмів.

Методи дослідження: описовий (для фіксації та характеристики суржикових одиниць у мовленні медійних осіб), порівняльний (для зіставлення

суржикових форм із нормативними відповідниками української мови), лінгвістичний аналіз (для дослідження мовних одиниць на різних мовних рівнях – фонетичному, лексичному, синтаксичному), а також метод лексикографічного моделювання (для систематизації зібраного матеріалу та укладання електронного словника).

Наукова новизна роботи полягає в комплексному підході до вивчення суржику в мовленні українських медійних осіб, що поєднує опертя на актуальні теоретичні праці, аналіз новітнього мовного матеріалу та розроблення електронного лексикографічного словника-антисуржику, який стане підґрунтям подальших проєктів у сфері нормалізації публічного мовлення.

Практичне значення роботи полягає у створенні та удоступненні на платформі Lexopomtu електронного словника «Мовлення медійних осіб: словник-антисуржик», який має рекомендаційну зону та може бути використаний у сфері освіти, медіа, мовознавства тощо. Результати дослідження можуть стати основою для мовних тренінгів, курсів з культури мовлення, а також для подальших соціолінгвістичних і лексикографічних студій.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, що налічує сорок п'ять джерел, та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СУРЖИКУ

У сучасному мовознавстві явище суржику посідає особливе місце як приклад мовної інтерференції, що виникла внаслідок тривалого співіснування української мови з іншими мовами, найчастіше з російською, але не обмежуючись лише нею. Незважаючи на його поширеність, наукове осмислення досі залишається неоднозначним: існує низка підходів до визначення суржику, його класифікації та оцінки впливу на мовну норму.

Цей розділ присвячено аналізу ключових теоретичних понять, пов'язаних із суржиком, зокрема його дефініцій, особливостей поширення, історії вивчення, а також ролі в мовленні сучасних медійних осіб. Такий підхід дає змогу окреслити базові наукові засади, необхідні для подальшого дослідження мовного матеріалу та укладання електронного словника суржикових одиниць.

1.1. Поняття про суржик та його особливості

Суржик – це мовне явище, що виникає внаслідок змішаного вживання елементів двох або більше мов у межах одного мовлення. Найпоширенішою формою суржику є поєднання елементів української та російської мов. Таке змішування охоплює всі мовні рівні й може проявлятися як у вигляді окремих слів, так і цілих мовленнєвих конструкцій. У більшості випадків суржик виникає несвідомо, як наслідок недостатнього володіння літературною нормою однієї з мов або через домінування змішаного мовного середовища.

Б. Антоненко-Давидович визначає суржик як мовне явище, що виникає в результаті недостатнього володіння українською або російською мовою, чи обома водночас. На його думку, суржик формується тоді, коли людина змішує лексичні й граматичні елементи обох мов, відмінює слова однієї мови за правилами іншої, або ж бездумно переносить характерні вислови з однієї мови до іншої, ігноруючи традиції літературної спадщини та живого народного мовлення. Унаслідок цього з'являється мовна потвора – те, що в Україні називають *суржи́ком* [Антоненко-Давидович 1970, с. 12].

Суржик також можна класифікувати як інтерлінгвізм – мовну систему, що виникає в процесі вивчення другої мови, яка містить форми, відмінні як від першої (рідної), так і від другої (цільової) мови [Kent 2012, с. 8].

Суржик називають «grimучою сумішшю», «хохляцьким діалектом», «скаліченою мовою українських селян», «лінгвістичною мутацією», «мовним безладом» [Герман 2018, с. 41]. Він не є стабільною мовною системою – він варіюється залежно від регіону, соціального статусу мовця та сфери спілкування. За нашими спостереженнями, суржик найчастіше вживається в усному мовленні жителів регіонів, де історично співіснували українська та російська мови – зокрема в центральній, південній і східній частинах України. Його активно використовують люди, які з дитинства перебували в умовах двомовного середовища. Така мовна форма, на нашу думку, є особливо поширеною в неформальній комунікації, де відсутня потреба дотримання літературної норми, і часто сприймається як зручний та звичний інструмент повсякденного спілкування.

В. Труб наголошує, що суржик є хаотичним, непорядкованим мовним утворенням, яке позбавлене чіткої системності й здатне змінюватися непередбачувано. Він зазначає, що обсяг лексики, де українські слова замінюються російськими аналогами, є індивідуальним для кожного мовця і не піддається точному прогнозуванню [Труб 2000, с. 54]

Проблема українсько-російського змішаного мовлення, відомого як суржик, залишається складною та багатовимірною, про що свідчать постійні дискусії серед науковців щодо його природи, ступеня поширення та особливостей мовців. Найбільш дискусійним аспектом є визначення його статусу: у соціолінгвістичних дослідженнях суржик трактується як «просторіччя», «піджин», «напівмовність», «недопереклад» тощо [Томіленко 2014, с. 71]. Ці варіативні підходи свідчать про відсутність одностайності в науковому середовищі. Ще наприкінці XIX – на початку XX століття суржик почав потрапляти у фокус уваги дослідників, коли відбувався процес формування соборної української літературної мови та активне

вироблення мовних норм [Герман 2018, с. 40]. Підвищений інтерес до феномену мовного змішування простежується і в сучасній українській лінгвістиці.

О. Тараненко підкреслює, що в Україні суржик розглядають як напівстандартні мовні конструкції, які виникають в результаті значного змішування елементів двох або більше мов [Тараненко 2008, с. 489]. Аналогічно, О. Селіванова визначає суржик як змішане українсько-російське мовне явище, що формується шляхом синтетичного поєднання частин обох мов і відхиляється від норм української літературної мови [Селіванова 2011, с. 7]. За словами Л. Ставицької, Л. Масенко та інших мовознавців, які досліджували семантичне походження слова «суржик», це поняття означає штучне поєднання елементів двох або більше мов [Костюшко 2023, с. 489].

Аналізуючи різні трактування суржику, Л. Белей наводить своє визначення: «Суржик є лексичним явищем, що має історичні передумови та сформувався внаслідок взаємодії української лексики з іншомовними елементами, передусім російськими. Його вживання призводить до викривлення норм української літературної мови, що викликає занепокоєння серед мовознавців» [Белей 2017, с. 5].

На фоні цілком негативного ставлення до явища в науковій сфері також зустрічаються різні визначення суржику. Його кваліфікують як піджин або креол. Ці терміни також мають різні трактування. Піджин – спрощена форма мови, створена як інструмент торгівлі або через інший інтенсивний, проте обмежений контакт, між мовцями, які не володіють спільною мовою. Креол – мова, що історично розвинулася з піджину, який, за визначенням не буває рідною мовою. Креоли та піджини не можна трактувати як версії мов, що контактують, це автономні утворення зі своєю граматиною [Белей 2017, с. 5].

Стійкість суржику зумовлюється низкою факторів. По-перше, це здатність до наслідування, коли мовці перемикають мовні коди – наприклад, сільські мешканці пристосовуються до мовлення міських – аби підвищити свій соціальний статус. По-друге, мовлення людини змінюється через її прагнення якнайшвидше інтегруватися у нове середовище – особливо це стосується адаптації в місті.

Важливу роль відіграє також мовленнєва культура в родині, яка передається між поколіннями. І, зрештою, загальна мовна ситуація в країні та державна мовна політика також суттєво впливають на поширення суржику. Суржик здатен мати руйнівний вплив на розвиток національної мови, тому подолання його поширення є необхідною умовою збереження мовної ідентичності та підвищення мовної культури суспільства. Водночас важливими каналами популяризації суржику залишаються засоби масової інформації, художня література та мистецькі проекти, де змішане мовлення часто використовується як стилістичний прийом – для гумору, іронії або створення впізнаваних типажів [Селіванова 2011, с. 8].

Закордонні лінгвісти у своїх працях також приходять до різних висновків щодо поняття «суржик». Костюченко Анастасія трактує це поняття як усну, некодифіковану, змішану ідіому [Kostiuchenko 2023, с. 15]. Вона зазначає, що суржик як форма українсько-російського змішаного мовлення є наслідком тривалого мовного контакту і займає неоднозначне місце в українському суспільстві – від об'єкта критики та знецінення до вияву креативності, протесту та повсякденної ідентичності. Авторка підкреслює, що суржик не є хаотичним явищем, а може мати системний характер, зокрема у випадках, коли є рідною мовою для деяких мовців. Вона також акцентує на важливості розрізнення двох типів суржику: старого, що виник за часів російського домінування, та неосуржику – результату новітньої мовної політики в Україні.

О. Тараненко виокремлює кілька підходів до розуміння сутності суржику:

1. У межах української мови: а) як явище, що існує виключно на мовленнєвому рівні – тобто як сукупність численних ідіолектів, притаманних мовленню окремих соціальних груп в Україні; б) як мовне утворення – соціолект української мови, тобто периферійне, змішане утворення в її структурі, подібне до перехідних говірок; в) як феномен, що одночасно має ознаки як мовлення (особисті мовні варіанти), так і мови (соціолект), однак чітке розмежування між цими рівнями прояву є вкрай утрудненим.

2. Поза межами української мови: а) як проміжна форма між українською та російською мовами – своєрідний ідіом або сукупність мовленнєвих різновидів, що поєднують елементи обох мов; б) навіть як окрема мовна система, що не є ані українською, ані російською мовою в повному розумінні [Тараненко 2008, с. 14].

Відома мовознавиця О. Сербенська характеризує суржик як своєрідну мовну гібридну форму, що виникла внаслідок змішування українського та російського мовних елементів. На її думку, це своєрідна *лінгвістична мутація*, яка уособлює хаотичний процес нового мовотворення. Вона підкреслює, що така форма мовлення є проявом мовного безладу, де граматичні норми української мови зазнають значного спотворення, синтаксичні конструкції деформуються, а переважання російської лексики супроводжується модифікацією її звукової оболонки у бік українського звучання [Сербенська 2001, с. 141].

На думку В. Труба, суржик доцільно розглядати як різновид просторіччя або елемент простої розмовної мови, що виникає в умовах нерівноправного співіснування двох мов – тобто в ситуації диглосії [Труб 2012, с. 143].

Загалом, сучасна лінгвістика ще не знайшла єдиного визначення терміна «суржик». Це поняття залишається багатозначним і контроверсійним як у науковому, так і в суспільному дискурсі. Попри це, більшість дослідників погоджуються, що суржик слід розуміти як змішане мовлення, що виникає внаслідок перехресного впливу української та російської мов. Така мовна суміш не має нормативного статусу, не фіксується в офіційних граматиках і словниках, а також не розглядається як окрема мова або діалект. Додаткову складність у визначенні суржику створює те, що в деяких соціальних групах він може виступати як основна форма мовлення. У таких випадках для мовців суржикові форми не сприймаються як помилки або відхилення від норми, а розглядаються як природний спосіб комунікації в побутовому та неформальному середовищі.

1.2. Причини виникнення та поширення суржику в мовленні

Проблема мовної культури завжди була важливою, а в сучасних умовах набуває особливої актуальності. Мовлення повинне відповідати загальновизнаним нормам, єдиним для всіх носіїв мови, адже саме завдяки цьому забезпечується ефективне порозуміння та взаємодія між людьми – громадянами однієї держави. Мова кожної особи – це не просто засіб спілкування, а й своєрідна візитівка, що відображає рівень її освіти, загальної культури й самосвідомості. Розуміючи значення мови, кожен народ прагне її вдосконалення та розвитку, а справді патріотичний уряд дбає про її захист, підтримує процеси її збагачення та очищення від надмірного впливу інших мов і культур.

Формування суржику як соціолінгвістичного явища є результатом низки історичних, соціальних, політичних та освітніх чинників, що впливали на мовне середовище України впродовж тривалого часу. Його виникнення не можна розглядати як випадковий процес або суто індивідуальну мовну помилку – це закономірне явище, зумовлене глибокими трансформаціями у мовній політиці та суспільстві.

Однією з головних причин виникнення суржику в Україні є історичне домінування російської мови в багатьох сферах суспільного життя – освіті, адміністрації, медіа, армії та науці, що відбувалося впродовж тривалого періоду. У Російській імперії та Радянському Союзі російська мова політично і соціально домінувала над великою кількістю інших мов, у тому числі над іншими східнослов'янськими мовами, українською та білоруською. Протягом багатьох десятиліть поширилася форма змішаного українсько-російського мовлення, яка отримала назву «суржик» [Hentschel 2023, с. 2].

Важливим чинником поширення суржику не лише в усному, а й у писемному мовленні стало нав'язування ідеї «братніх народів» і «спорідненості мов». Окрім прямих заборон на вживання української, радянська влада цілеспрямовано втручалася в її структуру, штучно поєднуючи елементи української та російської мов на рівні лексики та граматики. Це питання детально розглядає Ф. Гофенедер, аналізуючи приклади лексичних замін, здійснених під

час перекладів. Він звертає увагу, що у виданні 1952 року вже наявні мовні форми, які згодом стали характерними для суржику. Хоча ця теза потребує подальших досліджень, є підстави вважати, що значне поширення суржику відбулося саме через друковану продукцію, зокрема переклади праць Леніна, що виходили в період між 1932 роком – завершенням політики українізації – і кінцем 1950-х років. У результаті суржик, який донедавна розглядався переважно як елемент усного мовлення, отримав текстове оформлення й почав закріплюватися у письмовій мові як інструмент ідеологічного впливу та мовної маніпуляції [Гофендер 2010, с. 42].

Суржик можна розглядати як рудимент колоніального тиску, наслідок тривалого придушення української мови. У період царизму її систематично забороняли, застосовуючи численні "віртуозні" методи для витіснення не лише самої мови, а й тих, хто її вивчав і популяризував. За радянських часів ситуація загострилася: масові голодомори призвели до знищення мільйонів носіїв української мови, а культурну еліту й інтелігенцію репресували. Українську мову поступово витіснили з публічного простору, і вона опинилася на маргінесі суспільного життя. Спілкування нею вважалося непрестижним, «сільським» і безперспективним. Через це багато українців прагнули перейти на російську, щоб уникнути соціальних упереджень. Російська ж мова, маючи підтримку з боку держави, стала мовою еліти та панівних структур – використовувалася в адміністрації, науці, техніці, освіті, армії. Натомість українська залишилася мовою побуту, села та фольклору [Зінченко 2020].

Крім того, значну роль відіграє урбанізація та міграційні процеси, коли представники різних мовних середовищ опиняються в новому соціальному контексті й змушені пристосовуватися до нього. У таких умовах відбувається природне поєднання мовних елементів, і суржик стає своєрідним інструментом мовної адаптації, що забезпечує комунікативний міст між україномовними та російськомовними співрозмовниками.

Розв'язання проблеми суржику в мовному просторі України є складним і тривалим процесом, що потребує системного підходу та може тривати не одне

десятиліття. Державна мовна політика має не лише вимагати вживання виключно української мови як державної, але й активно працювати над підвищенням мовної культури населення, зокрема через популяризацію та утвердження саме літературної норми. Особливу увагу необхідно приділяти мовленню представників соціально значущих професій – працівників освіти (вихователів дитячих садків, викладачів гуртків, шкіл, коледжів, закладів вищої освіти), державних службовців, журналістів і ведучих. Для них володіння літературною українською мовою має бути не лише професійною вимогою, а й показником поваги до культури та мовного середовища країни [Клярська, Тарасенко 2019, с. 81].

Окрему проблему становить мовний контент у сфері масової культури – телепередачі, серіали, стендапи, гумористичні шоу. У прагненні зобразити «просту людину», яка «говорить, як усі», творці подібних продуктів часто вдаються до суржику, подаючи його як елемент «живого» або «народного» мовлення. Це створює викривлений образ норми, який підсвідомо закріплюється в масовій свідомості. Внаслідок цього суржик не тільки зберігається, а й набуває нових форм легітимації, стаючи прийнятним у публічному просторі.

Для подолання цього явища необхідне комплексне вирішення: впровадження мовних стандартів у медіа, створення якісного контенту українською мовою, який би одночасно був сучасним, цікавим і мовно грамотним, а також проведення систематичних мовних тренінгів для працівників теле- і радіокомпаній. Не менш важливою є роль соціальних мереж, блогерів та інфлюенсерів, які можуть слугувати прикладом правильного мовлення для молоді.

В сучасній Україні літературну, нормативну українську мову найчастіше можна почути переважно від письменників, філологів, артистів – і то не завжди. У мовленні більшості громадян простежується велика кількість порушень мовних норм, причому не лише в повсякденному спілкуванні, а й у публічних, офіційних сферах. Нечисту українську можна почути в телеефірах, на радіо, у виступах політиків, депутатів Верховної Ради, у промовах посадовців, включно з

керівниками держави, незалежно від їхнього освітнього рівня. Нерідко мовні огріхи допускають навіть ті, хто мав би бути взірцем мовної грамотності – викладачі, учителі.

Варто зауважити, що суржик є поширеним як серед сільського, так і міського населення. При цьому не спостерігається чітко окреслених територіальних меж його активного використання, попри історично зумовлені мовні контакти між україномовним та російськомовним населенням [Ikezaawa 2022, с. 159]. Навіть у західних і центральних регіонах України, які традиційно вважаються більш українськомовними, у мовленні можна почути численні русифіковані лексичні одиниці, характерні для суржику. Серед таких прикладів: *розщитатися, до зустрічі, все равно, нашо, що таке, уборка, обіжшаться, болтається, безконєчний, крєпкий, знакомо, безтолковий, дурацький, абалдєть* та інші [Суржик у мовленні українців / Українська Грамота].

Л. Белей зазначив, що для позначення поняття «суржик» доцільно вживати термін «код», який не є ані мовою, ані соціолектом. Для формування нових кодів потрібна ціла низка передумов:

1. Виникнення суржику значною мірою зумовлене тривалими контактами між мовами, що перебувають у різному соціальному статусі, зокрема внаслідок колонізації, завоювань або торговельних зв'язків, масштабної міграції російськомовного населення на українські території.
2. Мова домінантної культури (суперстрату) мала значно вищий соціальний престиж. Зокрема, російська мова виконувала роль панівної як у Російській імперії, так і в Радянському Союзі, що сприяло її поширенню та зміцненню впливу.
3. Носії української мови (субстрату) часто володіли лише рідною мовою й не мали достатніх навичок у розрізненні мов або у формальному вивченні російської.
4. Мовний контакт між українською та російською відбувався протягом тривалого історичного періоду – з кінця XVII століття й до сьогодення [Белей 2017, с. 6].

Л. Масенко зазначає, що історичні витoki суржику як форми українсько-російського змішаного усного мовлення варто пов'язувати з кінцем XVII – початком XVIII століття. Саме в цей період, на тлі активної імперської політики асиміляції, було перервано розвиток староукраїнської писемної традиції на територіях, що потрапили під владу Російської імперії. Як підкреслює дослідниця, запровадження російської мови в адміністрацію та освітні інституції сприяло появі особливого гібридного мовлення серед чиновників, писарів, дяків, учителів і студентів-бурсаків. Це мовлення поєднувало елементи старослов'янської мови, канцелярські штампи російського зразка та літературні звороти з українською фонетикою, лексикою та граматиною, утворюючи своєрідну макаронічну форму мовної інтерференції [Масенко 2019, с. 13].

Проблема суржику постає не лише як мовознавча, а як соціокультурна й ідеологічна. Його поява і стійке функціонування зумовлені не окремими мовними помилками, а глибоко вкоріненими процесами, що сформувалися в умовах асиметричного мовного контакту. Суржик є проявом адаптації мовців до зміненого мовного середовища, що часто поєднує елементи культурного тиску, інформаційного впливу та ідентифікаційного вибору. Сьогодні він виконує не лише комунікативну, а й соціальну функцію – маркує належність до певної спільноти чи стилю мовлення. Саме тому подальше вивчення суржику потребує не лише лінгвістичного аналізу, а й ширшого міждисциплінарного підходу, що враховує й позалінгвістичні аспекти.

1.3. Суржик в мовленні медійних осіб

Медійні особи – це публічні персони, які постійно присутні в інформаційному просторі та впливають на суспільну думку через різні канали масової комунікації – медіа. До них належать телеведучі, журналісти, блогери, радіоведучі, актори, музиканти, політики, громадські діячі, які активно комунікують з аудиторією (зокрема, Наталія Мосейчук, Оксана Соколова, Михайло Ткач, Яніна Соколова, Слава Дьомін, Олексій Дурнєв, Джамала, Тіна

Кароль, Артем Пивоваров, Ірма Вітовська, Ахтем Сеїтаблаєв, Володимир Зеленський, Сергій Притула, Лариса Денисенко та ін.).

Мовлення медійних осіб в Україні є важливим індикатором мовної ситуації в суспільстві та формує мовні стандарти для широкої аудиторії. У публічному просторі журналісти, телеведучі, блогери та інші представники медіа активно впливають на мовні вподобання громадян, зокрема молоді. Інформуючи людину про події в суспільстві та світі та заповнюючи її дозволя, засоби масової інформації здійснюють вплив на весь устрій її мислення, стиль світосприйняття, тип культури сьогодення [Соломенко 2022, с. 44].

Характерною рисою мовлення багатьох медійних осіб є використання елементів суржиків – змішування української та російської мов. Це явище зумовлене як історичними, так і соціолінгвістичними чинниками, зокрема прагненням звучати «просто» й «доступно» для широкої аудиторії. Така мовна поведінка викликає суперечливу реакцію: з одного боку, вона може сприяти встановленню емоційного зв'язку з глядачами чи слухачами, а з іншого – призводить до зниження загального мовного стандарту та девальвації норм літературної української мови. Використання розмовної та жаргонної лексики зумовлене прагненням урізноманітнити й модернізувати мовний стиль, відійти від застарілих радянських комунікативних стандартів, акцентуючи на невимушеності, неформальності й динаміці живого усного мовлення [Нечипоренко 2017, с. 68].

Станом на 2008 рік, за спостереженням Б. Ажнюка, однією з головних перешкод для практичного засвоєння української мови серед широких верств населення була її недостатня представленість у теле- та радіоефірах. Значна частина телевізійного, музичного та розважального контенту транслювалася російською мовою, що формувало сталий попит саме на російськомовний продукт. Такий дисбаланс в інформаційному просторі, за висновками дослідника, спричиняв пасивне витіснення української мови з побутового вжитку [Ажнюк 2008, с. 39]. Однак з часу оприлюднення цих даних ситуація зазнала суттєвих змін.

Зокрема, після 2014 року та, особливо, з початком повномасштабної війни у 2022 році, в Україні активізувалися державні політики у сфері мовного регулювання.

Важливе значення в духовному та культурному житті українського народу завжди мала пісня. Мовна культура в українському музичному просторі є не менш важливою, ніж у таких сферах, як література, кінематограф чи засоби масової інформації. К. Тараненко аналізує суржик як елемент створення іміджу виконавців українських пісень. Вона визначає такі найтипівіші прояви суржику:

- використання лексичних кальок (*ми найкращі на землі жених і **нєвєста**; тільки є одне **но** (DZIDZIO); ми всі **дела рішаєм**; збудоражити уяву* (Скрябін).
- порушення норм дієслівного керування, неправильне узгодження роду між іменниками та прикметниками, а також недотримання правил уживання кличного відмінка (*мене не **бісе** вже хруст пальців; і не смішно **шота** (Wellboy); файно **виглядаєш** ти* (MamaRika).
- недотримання орфоепічної мовної норми: *я знайшов сто гривнів в траві тільки **шо**; бо я виграв **мільон**; я собі за **мільон** куплю модний **тєлєфон** (DZIDZIO) [Тараненко 2022, с. 40].*

Суржик активно використовують у більшості друкованих масмедіа – у матеріалах на різноманітну тематику та в публікаціях різних жанрів. Суржикізми в медіатекстах застосовуються з різною метою: щоб передати автентичну мову респондента без редагування, підкреслюючи достовірність інформації; щоб окреслити низький рівень освіти або культури певного персонажа; для сатири або критики суспільно-політичних діячів, подій чи явищ. Водночас не рідкість і ситуації, коли суржик потрапляє в журналістські матеріали через низьку мовну компетентність самих авторів – у таких випадках суржикізми вживаються неспівомовно, через недостатнє володіння нормами української літературної мови.

У журналістських матеріалах українсько-російський суржик виконує кілька важливих функцій:

1. Номінативна функція.
2. Експресивно-оцінна функція.

3. Функція мовної характеристики [Левченко 2019, с. 108].

Варто акцентувати увагу на наявність цієї проблеми в медіапросторі, адже саме він значною мірою впливає на формування духовного клімату в Україні та збереження етнокультурної ідентичності українського народу. Аудиторія засобів масової інформації на підсвідомому рівні переймає мовні зразки, які транслюються в ефірі, відтворюючи їх у повсякденному спілкуванні й професійному середовищі. Таким чином, як приклади правильного мовлення, так і мовні викривлення стають частиною мовної культури суспільства [Болгова 2015, с. 8].

Особливої ваги ця проблема набуває стосовно мовлення телеведучих, які через щоденне мовлення в ефірі беруть участь у конструюванні мовної реальності, поширенні культурних смислів та утвердженні мовної ідентичності. Крім того, дедалі більшу роль відіграють нові медіа – ютуб-канали, подкасти, соціальні мережі – де мовлення не завжди проходить редакційну перевірку, тому рівень мовної культури в такому контенті значно варіюється.

Отже, суржик у сучасному медійному мовленні є неоднозначним феноменом: з одного боку, він свідчить про відсутність мовної культури або нехтування літературними нормами, а з іншого – виступає засобом наближення до аудиторії, формування образу «свого» мовця й інструментом стилістичного забарвлення висловлювань. Використання суржику медійними особами сприяє його закріпленню в публічному просторі, що, у свою чергу, впливає на мовні смаки, зокрема молоді. Його поширення у медіа загрожує зниженням мовної культури та сприймається як чинник вульгаризації української мови. Таким чином, явище суржику в медіапросторі потребує критичного осмислення з боку як науковців, так і творців контенту.

Висновки до розділу 1

У першому розділі проаналізовано теоретичні засади вивчення суржику як соціолінгвістичного феномена. Розгляд терміна "суржик" у працях сучасних дослідників засвідчив неоднозначність підходів до його тлумачення: від

розуміння як форми міжмовної інтерференції до оцінки як мовного відхилення. Особлива увага приділена поглядам українських мовознавців (О. Тараненка, Л. Масенко, Л. Ставицької, О. Селіванової та ін.), які репрезентують різні підходи до проблеми – від нормативного до комунікативного та функціонального.

У межах розділу також окреслено основні причини виникнення та поширення суржику в Україні, серед яких провідними виявились історичні, соціальні та політичні чинники. Встановлено, що суржик постає як результат тривалого мовного контакту української та російської мов, зумовлений як зовнішніми впливами (зокрема політикою русифікації), так і внутрішніми чинниками (недостатній рівень освіти, урбанізація, масова культура тощо).

Отже, аналіз теоретичних аспектів дає змогу зробити висновок, що суржик є складним багатогранним явищем, яке потребує комплексного підходу до його вивчення.

РОЗДІЛ 2. ОЗНАКИ СУРЖИКУ ТА МЕТОДИКА ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасному українському суспільстві суржик залишається одним із найбільш поширених і водночас суперечливих мовних явищ. Його наявність у мовленні медійних осіб актуалізує потребу в системному лінгвістичному аналізі цього феномена. Саме медійний дискурс, завдяки своїй масовості та впливовості, демонструє живу взаємодію мовних кодів, де порушення норм літературної мови часто набуває нормативного статусу в очах широкої аудиторії.

Цей розділ присвячено виявленню, класифікації та опису лінгвістичних ознак суржику, що простежуються в мовленні сучасних українських публічних осіб. Особливу увагу приділено створенню корпусу суржикових текстів, який слугує базою для подальшого аналізу, а також методам добору матеріалу й критеріям його відбору.

2.1. Корпус текстів із суржиковими одиницями

Для ефективного вивчення мовних проявів суржику в сучасному українському медійному просторі необхідним є створення корпусу автентичних текстів, у яких наявні суржикові елементи. Такий корпус дає можливість глибоко проаналізувати лексичні, морфологічні, синтаксичні й стилістичні особливості мовлення медійних осіб, а також виявити найпопулярніші суржикізми.

У межах дослідження корпус формувався на основі відеоматеріалів та фрагментів інтерв'ю телеведучих, блогерів, радіоведучих, журналістів та інших публічних осіб, які беруть активну участь у формуванні інформаційного простору України. Особлива увага приділялася матеріалам із популярних українських телеканалів, YouTube-каналів, подкастів та сторінок у соціальних мережах, де мовна редактура або відсутня, або мінімальна. Це дозволяє фіксувати суржикові елементи у природному, неформальному контексті.

До корпусу увійшли тексти з очевидним порушенням мовної норми: кальки з російської мови, змішані форми слів, лексеми зі зміненим значенням, а також

помилкові конструкції, що стали звичними в мовленні публічних осіб. Для формування корпусу було проаналізовано близько 100 відеозаписів загальною тривалістю приблизно 6 годин. У результаті відібрано 100 суржикових одиниць. За [\[посиланням\]](#) можна переглянути таблицю, у якій кожен одиницю подано в контексті речення, зазначено автора висловлювання (медійну особу), а також прикріплено активне посилання на відео.

На основі цього корпусу сформовано словник суржикізмів медійних осіб України (див. Додаток 2).

2.1.1. Джерела дослідження

Для проведення повноцінного аналізу суржику, що трапляється у мовленні сучасних українських медійних осіб, було відібрано репрезентативну вибірку джерел, що охоплюють різні формати комунікації у публічному просторі. Основною метою цього етапу стало виявлення суржикових одиниць у контексті мовлення.

До джерел дослідження увійшли:

- YouTube – інтерв'ю, відеоблоги, стріми популярних українських медійних особистостей (наприклад, Олексія Дурнєва, Надії Дорофєєвої та інших);
- TikTok – короткі відеофрагменти за участю телеведучих, акторів та інших медійних персон, які активно комунікують із підписниками в неформальному стилі (наприклад, Ольга Полякова, Вікторія Бакалова);
- подкасти – розмовні формати з вільною структурою мовлення, що охоплюють культурні, суспільно-політичні та мовні теми (наприклад, за участі Вікторії Маремухи, Марії Єфросиніної);
- онлайн-медіа – інтерв'ю в текстовому форматі, розшифрування відео- й аудіоматеріалів, публікації з авторськими коментарями, у яких збережено стилістику та мовлення спікерів (зокрема, Іллі Парфенюка, Катерини Усик).

2.1.2. Вибірка матеріалу для аналізу

Для отримання репрезентативної вибірки та укладання словника суржикових одиниць було проаналізовано значний обсяг матеріалів і відібрано фрагменти з мовлення медійних осіб, у яких виявлено вживання суржикізмів. Основною метою цієї вибірки є фіксація мовних явищ, що демонструють використання елементів суржику в живому, публічному мовленні. Це дозволяє дослідити, які саме форми і структури стають частиною мовної практики сучасних комунікаторів.

Для систематизації та зручності аналізу було створено електронну таблицю, у якій кожна суржикова одиниця подана в контексті речення. Окрім цього, вказано автора мовлення (медійну особу) та джерело, звідки було взято приклад (з активним посиланням). Така форма представлення матеріалу дозволяє здійснити не лише кількісний, а й якісний аналіз мовних одиниць. Цей файл можна переглянути у [Додаток 1](#).

До вибірки увійшли фрази, узяті з записів телевізійних передач, інтерв'ю, відеоблогів, подкастів, фрагментів онлайн-стрімів та публікацій у соціальних мережах, де мовці використовували переважно усну форму комунікації без ретельної мовної редактури. Такий матеріал є цінним з погляду природності мовного середовища, адже дозволяє фіксувати мовні помилки, не оброблені чи виправлені відповідальними редакторами.

Оскільки дослідження має на меті відтворення реального стану мовної ситуації, перевага надавалася саме тим джерелам, у яких виявляється розмовна спонтанна мова — з типовими помилками, міжмовними інтерференціями, спрощеннями тощо. Таким чином, мова аналізованих фрагментів максимально наближена до живої, повсякденної комунікації між медійною особою та аудиторією.

Критеріями включення до вибірки були:

- наявність елементів суржикізмів у мовленні (лексичних, граматичних, синтаксичних тощо);

- публічність мовця, що забезпечує актуальність впливу його мовлення на широку аудиторію;
- актуальність матеріалу – джерела датуються не пізніше ніж 3–5 останніх років;
- наявність аудіо- чи відеофіксації, що гарантує точність транскрипції;
- загальнодоступність джерела, що дозволяє перевірити інформацію іншим дослідникам або зацікавленим особам.

2.2. Методи аналізу мовних даних

У лінгвістичних дослідженнях, особливо тих, що стосуються варіативних мовних явищ, надзвичайно важливо застосовувати різні методи аналізу мовного матеріалу. У контексті дослідження суржику в мовленні медійних осіб комплексний підхід дозволяє не лише зафіксувати мовні факти, а й інтерпретувати їх у широкому культурному, соціальному та функціональному контексті. Завдання укладання електронного словника передбачає системну роботу з мовними одиницями, що потребує як якісного, так і кількісного аналізу, а також використання цифрових інструментів і корпусних технологій.

Найдавнішим і найбільш уживаним вважається *описовий метод*, суть якого полягає в систематичному вивченні мовних одиниць та аналізі їхніх характеристик у межах одного історичного періоду, тобто в синхронному розрізі [Баган 2023, с. 12]. Цей метод слугує базою для фіксації та систематизації мовних явищ, характерних для суржику в мовленні медійних осіб. Завдяки цьому методу було здійснено початкове спостереження, відбір і опис мовних одиниць, які мають відхилення від норм української літературної мови.

Порівняльний метод застосовується для зіставлення суржикових елементів із їхніми нормативними українськими відповідниками. Такий аналіз дозволяє простежити відмінності між формами, з'ясувати походження окремих лексем, а також встановити, чи є певне мовне явище результатом запозичення, мовного контакту, впливу діалекту або спонтанної мовної зміни. У поєднанні з

лексикографічним моделюванням він дає змогу створити гнучку й обґрунтовану систему фіксації мовних відхилень у сучасному публічному мовленні.

Лінгвістичний аналіз передбачає всебічне вивчення мовного матеріалу на різних рівнях – фонетичному, лексичному, синтаксичному та семантичному. У цьому дослідженні лінгвістичний аналіз допомагає визначити особливості вживання суржикових одиниць, їхню граматичну функцію, ступінь відхилення від літературної норми, а також типові контексти, у яких вони виникають.

Стилістичний метод допомагає проаналізувати, яку роль відіграють суржикові одиниці в мовленні з точки зору стилістики. У мовленні медійних осіб суржик нерідко виконує функції стилістичного маркера: він може позначати розмовність, наближеність до слухача, побутовість, іронію або епатаж.

Важливу роль у сучасному мовознавстві відіграють *методи автоматичного аналізу мовлення*. У межах цього дослідження йдеться про використання програм для автоматичної транскрипції аудіо- та відеоматеріалів, пошуку ключових слів, класифікації мовних одиниць за типами тощо.

Корпусний метод передбачає роботу з текстовими корпусами – великими, структурованими за лінгвістичними параметрами базами текстів. Для потреб цього дослідження було створено авторський корпус, що містить мовлення медійних осіб із виявленими суржиковими елементами. За допомогою корпусного підходу здійснюється частотний, контекстуальний і структурний аналіз виявлених одиниць.

Лексикографічне моделювання передбачає визначення типу словника (наприклад, тлумачний, порівняльний або інтерференційний), формулювання принципів відбору мовного матеріалу, а також розроблення формату словникової статті. Кожна одиниця в словнику повинна містити сам суржиковий елемент, його літературний відповідник, а також інформацію про джерело чи сферу вживання. Такий підхід дає змогу систематизувати зібрані дані, представити їх у зручній для аналізу та пошуку формі, а також адаптувати словник до цифрових платформ для подальшого оновлення чи використання в дослідженнях.

Отже, багатометодний підхід до аналізу мовних даних забезпечує глибоке розуміння природи суржику в публічному мовленні. Застосування традиційних лінгвістичних і сучасних цифрових методів дає змогу досягти точності, надійності та репрезентативності при укладанні електронного словника, що відображає реальне функціонування суржику в українському медіапросторі, ба більше, є зручним інструментом мовного просвітництва завдяки своїй рекомендаційній зоні.

2.3. Основні ознаки суржику на різних мовних рівнях

Суржик як мовне явище виявляється на різних мовних рівнях: фонетичному, лексичному і граматичному. Для комплексного опису суржикізмів, зафіксованих у мовленні медійних осіб, необхідно розглянути типові порушення норм української літературної мови на кожному з цих рівнів.

На фонетичному рівні суржик виявляється в змішуванні звукових норм української та російської мов. Найпоширенішими порушеннями є:

- редукція ненаголошених голосних, тобто зміна або зниження чіткості їхнього звучання. Це явище типове для російської мови, де в ненаголошеній позиції голосні [о] часто вимовляється як [а], а [и] як [і] – так зване акання й ікання. Наприклад, Олександр Сирський, виступаючи в одному з інтерв'ю, ужив форму *галавнокомандуючий* замість нормативного *головнокомандувач*; Анастасія Скальницька у шоу “Лих без фільтрів” уживає *діван* замість *диван* та ін.; Олег Ляшко у публічному коментарі вживає *картінка* замість українського *картинка*.
- м'яка вимова звуків [ч], [дж]: [ч']ого, [ч']асник, б[дж']ола;
- оглушення дзвінких приголосних у кінці слова, що є типовим для російської вимови: *хлеб* → *хлеп*, *сад* → *сам*;
- порушення наголосу – перенесення російського акцентуаційного зразка в українське мовлення. Типовими прикладами є: *договір'* (з російським наголосом), *звоня́ть*, *нахож'у́ся*, *розгаварюва́ть*, *рописува́ться* [Суржик і культура мовлення 2013];

- заміна українського дзвінкого фрикативного [г] на проривний російський [г], що є ненормативним для української мови (наприклад, «гора» [гора] замість нормативного [гора]) [Bilaniuk 1997, с. 98]. Наприклад, у мовленні Юлії Тимошенко часто чуємо *ворогам* замість *ворогам*;
- неправильна вимова або заміна українських злитих приголосних [дж] і [дз], які є природними для української мови, але або втрачаються, або розриваються на окремі звуки під впливом російської артикуляції. Це явище призводить до грубого порушення норм української фонетики, яка історично розвивалася у напрямку збереження злитих звуків. Наприклад, замість нормативного *сиджу, ходжу, дзвонити* у суржику нерідко з'являються форми типу *сизжу, хожу, звонити, зеркало* – з повною заміною українських злитих звуків на російські відповідники або з розщепленням їх на два окремі звуки. О. Сербенська зауважує, що таке фонетичне спрощення пов'язане з переносом російської звукової системи, в якій [дз] [дж] не є поширеним [Сербенська 1994, с. 113].

На лексичному рівні суржик виявляється у змішуванні української та російської лексики в межах одного висловлювання або тексту. Основним проявом є використання лексем російського походження у граматично українському мовленні. Такі слова нерідко мають усталені відповідники в українській мові, однак через вплив російськомовного середовища та засобів масової інформації вживаються саме у суржиковому варіанті. Наприклад: *свідетельство* замість *свідоцтво*, *собитіє* замість *подія*, *поступленіє* замість *вступ*, *средствіє* замість *засіб*. Яскравим прикладом такого явища є вислів Олександри Машлятіної: «*У нас сразу...*», де слово *сразу* є прямим запозиченням із російської мови (*сразу*) і порушує українську лексичну норму. В українській мові в цьому контексті нормативним відповідником є прислівник *одразу* або *зразу*. У вислові Анастасії Скалініцької: «*Главнає безлактозна*» фіксується суржикізм *главнає*, що є росіянізмом *главное*. У нормативній українській мові в цьому контексті слід уживати прикметник *головне*. У мовленні Ярослави Магучіх фіксуємо таке: «*Затишок вдома і уютна атмосфера*». У цьому реченні порушується лексична

норма української мови. Зокрема, прикметник *уютний* є росіянізмом (*уютный*), тоді як у нормативній українській мові вживається *затишний, домашній*.

До лексичних проявів суржику належать також слова на кшталт: *даже* (замість *навіть*), *да* (замість *так*), *не* (замість *ні*), *не нада* (замість *не потрібно*), *еле* (замість *ледве*), *щас/січас* (замість *зараз*), *всегда* (замість *завжди*), *нікогда* (замість *ніколи*). Наприклад, Олег Ляшко під час одного з публічних виступів ужив фразу: «*Щас, щас, сідаємо...*» – у цьому прикладі фіксується слово *щас*, що є скороченою формою російського *сейчас* і не відповідає українському нормативному *зараз*. Або Олександр Волошин, відомий блогер, у своїй відеоісторії каже: «*Ну шо, друзі, Лізок змонтірувала...*» – форма *змонтірувала* є прикладом уживання дієслова з російським суфіксом *-ірувати* замість нормативного *змонтувала*, що демонструє лексико-граматичну інтерференцію.

Крім того, поширеним явищем є лексичне калькування – буквальний переклад російських фразеологізмів або словосполучень, що не відповідає нормам української мови. Наприклад, в інтерв'ю «Найцінніше – це я!» Анастасія Ткаченко вживає кальковану сполуку *дві неділі* замість *два тижні*, що спотворює зміст сказаного.

Особливо виразною є інтерференція у сфері фразеологізмів, де буквальний переклад з російської часто спотворює сенс або звучить неприродно. Наприклад, замість нормативних українських варіантів *брати участь, впадати у вічі*, вживання конструкцій *приймати участь* (від «принимать участие») чи *кидатися в очі* (від «бросаться в глаза») є прикладами калькованого фразеологізму. Проблема загострюється тим, що багато мовців не знають автентичних українських сталих виразів, навіть у випадках, коли вони мають точні відповідники [Мельничайко, Крисів 2017, с. 71].

На граматичному рівні суржик виявляється через порушення норм словозміни, словотвору та синтаксичного узгодження, що є наслідком інтерференції граматичних систем української та російської мов. За спостереженнями М. Фльора, ступінь русифікації морфем у різних частинах мови є нерівномірним:

- у займенниках жодна з морфем зазвичай не піддається заміні;
- у дієсловах можуть змінюватися лише корені, тоді як інші морфеми залишаються українськими;
- в іменниках недопустимою є русифікація префіксів, хоча інші складники слова можуть зазнавати впливу російської мови [Flier 2000, с. 116].

Одним із поширених явищ є змішування українських і російських форм займенників. У мовленні часто трапляються конструкції на зразок *хто-то, що-то, як-то, який-то, чого-то, кой-шо, кой-які* замість нормативних українських форм *хтось, щось, якимсь, чогось, децю, деякі*. Такі форми відображають вплив російських конструкцій (*кто-то, что-то, какой-то*) та є прикладом лексико-граматичного калькування. Ще одним прикладом інтерференції є вживання форми присвійного займенника *їх (їх справа)* замість нормативної *їхня (їхня справа)*.

Також характерним є порушення норм дієслівного керування та вживання приєднаниково-відмінкових конструкцій за російським зразком. У реченнях *по вулицям* (замість *вулицями*), *на російській мові* (замість *російською мовою*), *зошит по біології* (замість *зошит з біології*) спостерігається пряма калька з російської (*по улицам, на русском языке, тетрадь по биологии*). Такі граматичні помилки є типовими для суржикового мовлення і свідчать про слабе володіння українськими синтаксичними та морфологічними нормами [Суржик у сучасній українській мові].

Окремої уваги заслуговує ненормативне творення найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників за зразком російської мови. У таких конструкціях замість нормативних українських форм (*найкращий, найголовніший, найважливіше, найтвердіше*) вживаються кальковані з російської форми: *самий, головний, найкращий, найважливіше, найтвердіше*. Ці помилки є результатом підміни граматичних моделей, оскільки українська мова вищий і найвищий ступінь прикметників формує не за допомогою слів *самий/саме*, а за допомогою префіксів **-най** або **най-** у поєднанні з відповідною формою прикметника чи прислівника [Заводна 2020, с. 52]. Яскравою ілюстрацією є вислів *Alyona Alyona*

в одному з інтерв'ю: «*Не самі кращі ситуації*», де замість нормативної форми *не найкращі ситуації* використано суржикову конструкцію за зразком російського *не самые лучшие*.

Одним із типових маркерів суржику на синтаксичному рівні є невластивий українській мові порядок слів, калькований із російської. Наприклад: *Я його бачив вчора* (замість нормативного *Я бачив його вчора*). Іншим прикладом є вживання безособових конструкцій, характерних для російської, але не властивих українській: *Мені не працюється сьогодні* (замість *Я сьогодні не можу працювати*); *Було прийнято рішення* (замість *Прийняли рішення* чи *Ухвалили*).

Отже, суржик виявляється на різних рівнях мовної системи. На фонетичному рівні спостерігаємо змішування звукових систем, що проявляється у редукції голосних, змінах наголосу, оглушенні приголосних, спрощенні злитих звуків та інших відхиленнях від українських орфоепічних норм. На лексичному рівні – це використання росіянізмів, кальок. На граматичному рівні виявляється порушення морфологічних і синтаксичних норм: змішування форм словозміни, ненормативне керування, неправильне ступенювання прикметників і прислівників, нехтування кличним відмінком, зловживання пасивними конструкціями та ін.

Висновки до розділу 2

Отже, у другому розділі було здійснено систематичне дослідження лінгвістичних ознак суржику, характерних для мовлення сучасних українських медійних осіб. Сформований корпус автентичних текстів із суржиковими елементами дозволив виявити, класифікувати та описати типові порушення на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях. Застосовані методи аналізу – описовий, лінгвостилістичний, порівняльний, частотний – дали змогу комплексно підійти до вивчення цього феномену та підготувати ґрунт для укладання словника суржикізмів медійного мовлення. Визначені джерела та критерії добору матеріалу гарантували репрезентативність і достовірність дослідження, а також сприяли

створенню реалістичної картини функціонування суржику в публічному просторі України.

Таким чином, результати другого розділу формують базу для подальшого опрацювання зібраного матеріалу, створення електронного словника-антисуржику.

РОЗДІЛ 3. УКЛАДАННЯ СЛОВНИКА СУРЖИКУ

Проблема поглибленого вивчення суржику як складного й динамічного мовного явища залишається актуальною і в лінгвістичному, і в соціокультурному контексті. В умовах активного використання суржику в медіа, побутовому та професійному спілкуванні особливої ваги набуває створення так званих “антисуржикових” словникових ресурсів, що відображають специфіку цього мовного явища та сприяють підвищенню рівня мовної культури. Одним із таких ресурсів є словник, укладання якого стало практичним результатом нашого дослідження.

Метою цього розділу є опис етапів, методів і принципів укладання словника суржику, а також аналіз його функціональних можливостей та перспектив подальшого використання. Розділ розпочинається з огляду вже наявних лексикографічних праць, спрямованих на опис та корекцію суржикових елементів у мовленні. Далі подано характеристику власної методики добору, класифікації та подачі суржикових слів у словнику. Особливу увагу приділено аналізу інтерфейсу словника, його зручності для користувачів, а також розглянуто можливості застосування такого ресурсу в освітній, медіа- та лінгвістичній практиці.

3.1.Огляд «антисуржикових» словників

У сучасному українському медіа- та освітньому просторі набули поширення проекти та ініціативи, спрямовані на очищення української мови від суржику та калькованих мовних конструкцій з російської мови. У цьому підрозділі здійснено огляд найбільш відомих словників та платформ, що працюють у цьому напрямі.

Одним із перших і найвпливовіших лексикографічних проєктів, спрямованих на очищення української мови від російських впливів, є книга Б. Антоненка-Давидовича *«Як ми говоримо»* [Антоненко-Давидович 1970]. Уперше видана у 1970 році, ця праця набула статусу своєрідного «антисуржикового» довідника, що й дотепер залишається актуальною у лінгвістичному та просвітницькому контексті.

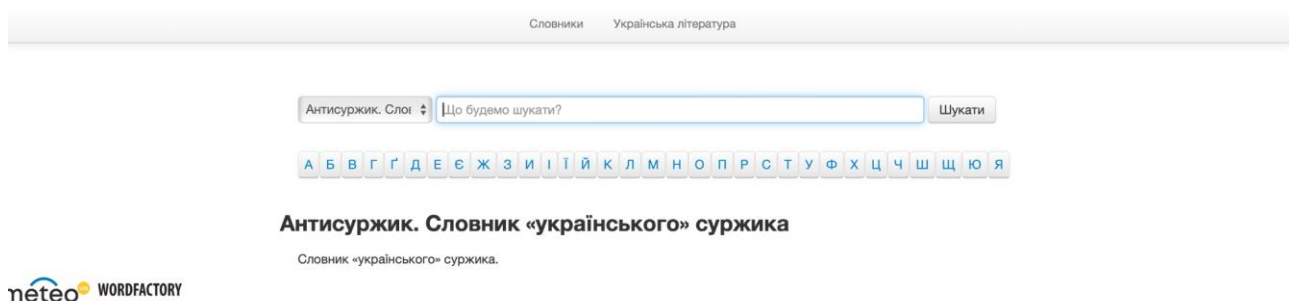
У книзі подано стислий і водночас глибокий аналіз типових помилок, що виникають унаслідок міжмовної інтерференції – передусім під впливом російської мови. Автор розглядає численні приклади неправильного вживання лексем, граматичних форм і конструкцій, подає нормативні українські відповідники та супроводжує їх поясненням. Структурно словник поділений на розділи за частинами мови: іменники, прикметники, дієслова, числівники, займенники, прийменники тощо.

На сьогодні доступна також електронна версія [Як ми говоримо]. Цифрова версія зберігає структуру оригінального видання, містить повний зміст і надає змогу зручно переглядати матеріал за категоріями. Наявність онлайн-доступу робить словник зручним інструментом для редакторів, освітян, студентів і всіх, хто прагне вдосконалити свою українську.

Особливе місце серед антисуржикових видань посідає *«Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити»*, укладений відомою українською мовознавицею О. Сербенською. Це одне з найґрунтовніших друкованих видань, яке комплексно охоплює проблематику суржику в українській мові. У словнику детально подано перелік типових суржикових слів, словосполучень, фразеологізмів, кальок, які побутують у просторічному мовленні українців [Антисуржик 1994].

Видання має потужне наукове підґрунтя й орієнтоване як на студентів, викладачів, так і на всіх, хто прагне вдосконалити своє володіння українською мовою. Важливим є те, що О. Сербенська у вступі до словника наголошує на психологічних та соціокультурних аспектах уживання суржику, що робить працю цінною не тільки як лексикографічний ресурс, а й як лінгвокультурологічне дослідження.

В електронному форматі доступний словник *«Антисуржик»* [Антисуржик], який пропонує суржикізм та його літературний відповідник. Така версія на спеціальній платформі зі словниками значно полегшує доступ до матеріалів і пошук конкретних одиниць (мал. 3.1.).

Малюнок 3.1. Скриншот стартової сторінки електронної версії словника «Антисуржик. Словник „українського“ суржика»

Видання *«Мова – не калька: словник української мови»* Т. Берези, І. Зубрицької та Ю. Зеленого побачив світ у 2015 році й відтоді здобув широку популярність як серед фахівців (лінгвістів, викладачів, журналістів), так і серед широкого загалу мовців, які прагнуть уникати суржику у своєму мовленні. Основною метою цього видання є надання українських відповідників натуралізованим, але стилістично й лексично небажаним іншомовним (насамперед русифікованим) словам і виразам. У словнику опрацьовано понад 20 000 найпоширеніших проблемних одиниць. Упорядники подають не тільки нормативні відповідники, а й коментарі щодо походження кальк, пояснення причин їхнього поширення та обґрунтування доцільності запропонованих замінів, акцентуючи на милозвучності й природності українського мовлення [Берега та ін. 2015].

Одним з прикладів онлайн-ініціатив, спрямованих на очищення української мови від ненормативних, суржикових конструкцій, є проєкт *«Відкритий словник виправлень суржику»*, представлений на порталі mova.info. [Відкритий словник...]. Проєкт має на меті виконання одного з найважливіших лінгвістичних завдань – очищення літературної української мови від ненормативних конструкцій, що походять з російської мови або є кальками з неї. Його особливістю є відкритість – користувачі можуть вносити помилкові форми з прикладами контекстів, а також пропонувати правильні відповідники. Важливим

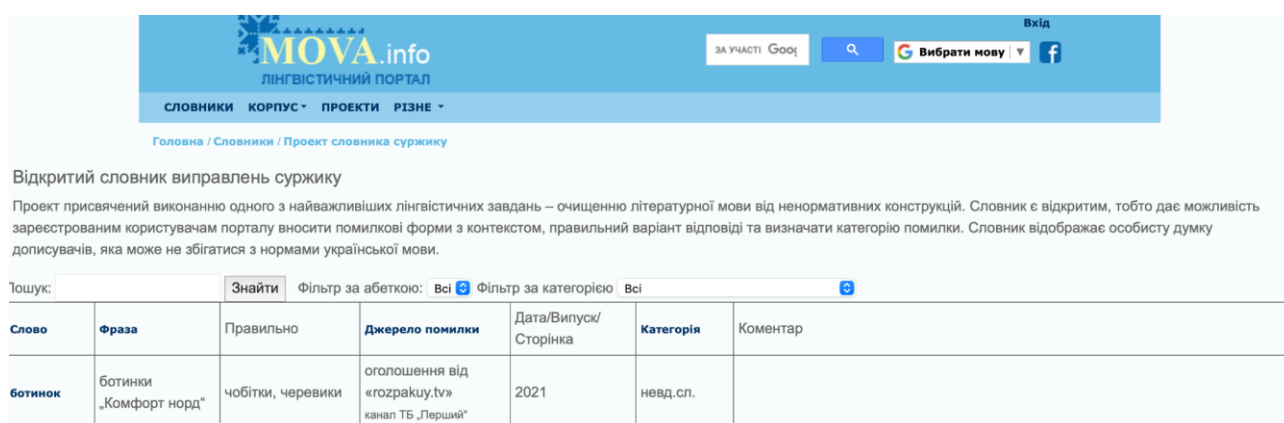
є і те, що словник відображає особисту думку учасників, а отже, є живим інструментом колективної роботи над помилками.

У словнику представлено кілька основних колонок:

- *слово / фраза* – приклад помилкової конструкції;
- *правильно* – рекомендований правильний варіант;
- *джерело помилки* – вказівка на джерело, де була зафіксована помилка (ЗМІ, літературні твори, радіоефіри тощо);
- *дата/випуск/сторінка* – точне джерело з датою або сторінкою;
- *категорія* – тип помилки (неправильне вживання форм, невдала стилістика, калька тощо);
- *коментар* – пояснення або додаткова інформація щодо помилки.

На скриншоті (мал. 3.2.) бачимо такий приклад помилки (ст. 8):

Ботинки „Комфорт нрд“ є прикладом неправильного вживання в українській мові, оскільки слово *ботинки* є калькою з російської мови. В українській мові правильно використовувати відповідні терміни залежно від типу взуття (*чобітки, черевики*).

The screenshot shows the MOVA.info website, a linguistic portal. The header includes the logo, navigation links (СЛОВНИКИ, КОРПУС, ПРОЕКТИ, РІЗНЕ), and social media links. The main content area displays a word correction entry for 'ботинки' (botinky) from the Russian word 'ботинки' (botinky). The entry includes the word, the phrase '„Комфорт нрд“', the correct form 'чобітки, черевики', the source of the error (a TV channel), the date/year (2021), the category (nevd.sl.), and a comment.

Слово	Фраза	Правильно	Джерело помилки	Дата/Випуск/Сторінка	Категорія	Коментар
ботинки	ботинки „Комфорт нрд“	чобітки, черевики	оголошення від «gozrakuy.tv» канал ТБ „Перший“	2021	невд.сл.	

Малюнок 3.2. Скриншот Відкритого словника виправлень суржику

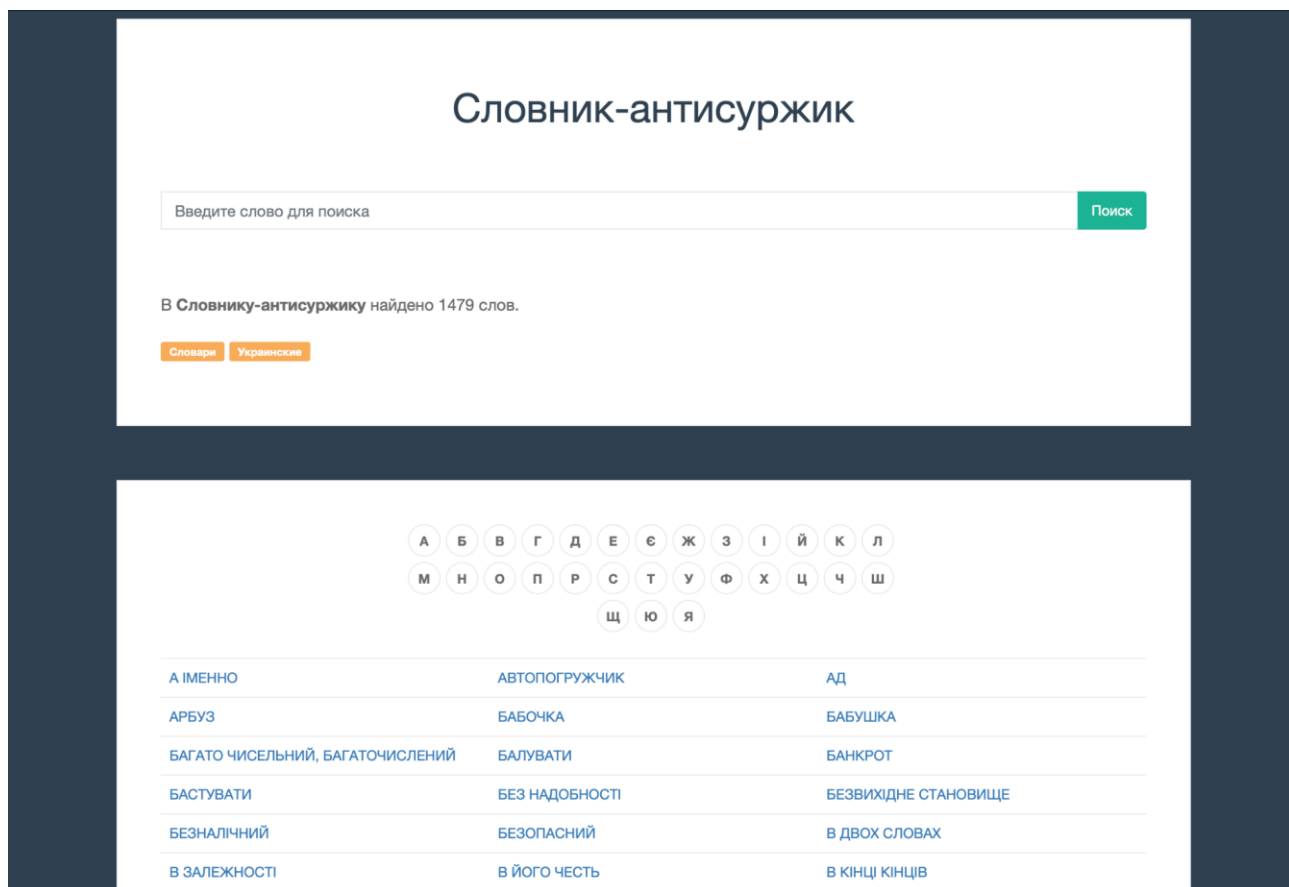
Ще одним прикладом електронного ресурсу, що працює у напрямі викорінення суржику з українського мовлення, є онлайн-платформа «Словник-антисуржик» (slovník-antisurzhiik.slovaronline.com) [Словник-антисуржик]. Це доступний для широкого загалу словник, який містить понад 1470 слів і словосполучень, що є типовими проявами суржику або кальками з російської

мови. Словник побудований у вигляді інтерактивного ресурсу з алфавітним покажчиком та можливістю швидкого пошуку за словом. Користувач може ввести слово, яке викликає сумнів, і одразу отримати відповідний український відповідник або уточнення щодо правильного вживання.

Особливості словника:

- великий обсяг матеріалу (1479 позицій), що охоплює як лексичні одиниці, так і сталі вислови, що є кальками або суржиковими конструкціями;
- проста та зручна навігація завдяки абетковому розміщенню;
- практичне спрямування – ресурс орієнтований переважно на користувачів, які прагнуть швидко перевірити мовну норму у випадках сумнівів;
- відсутність розгорнутих коментарів або лінгвістичних обґрунтувань – подано лише суржикізм та його нормативний український відповідник.

На скриншоті (мал. 3.3.) представлено інтерфейс онлайн-словника, де видно поле для пошуку слів, кількість зафіксованих у базі одиниць (1479 слів), а також алфавітний навігатор, що дозволяє швидко знаходити потрібну лексему. Під навігатором подано приклади суржикових слів та виразів з їхніми українськими відповідниками, наприклад: *арбуз – кавун, бабочка – метелик, в кінці кінців – зрештою*.

Малюнок 3.3. Скриншот з онлайн-платформи «Словник-антисуржик»

Особливе місце серед згаданих ресурсів займає книга Б.Антоненка-Давидовича «Як ми говоримо», яка була однією з перших спроб системно проаналізувати мовні помилки, спричинені міжмовною інтерференцією. Попри те, що видання з'явилося ще у 1970 році, воно й досі не втрачає своєї актуальності, оскільки порушені в ньому проблеми залишаються важливими для сучасної мовної практики.

Кожен із цих ресурсів виконує важливу роль у формуванні мовної культури українців, пропонуючи як глибокий науковий аналіз, так і прості, зручні інструменти для щоденного мовного самоконтролю. Їхнє поєднання сприяє підвищенню мовної свідомості суспільства та утвердженню норм літературної української мови в різних сферах комунікації.

3.2. Укладання власного словника-антисуржику

У межах дослідження було створено словник «Мовлення медійних осіб: словник-антисуржик», який репрезентує поширені суржикізми, зафіксовані в усному мовленні публічних осіб. Укладання словника здійснювалося на спеціалізованій онлайн-платформі “[Lexonomy](#)” – це платформа з відкритим кодом для створення, редагування та публікації електронних словників. Вона має зручний інтерфейс і дозволяє налаштовувати структуру словникових записів, додавати приклади, коментарі та інші дані.

Робота над словником охоплювала кілька основних етапів:

1. *Збір мовного матеріалу.*

На першому етапі було здійснено відбір мовленнєвого контенту медійних осіб із соціальних мереж TikTok та YouTube. Загалом, як ми вже зазначали в попередньому розділі, було переглянуто близько 100 відео (орієнтовною загальною тривалістю близько 6 годин), у яких фіксувалося використання елементів суржику. У вибірку увійшли відео майже 40 авторів (блогерів, інфлюенсерів, акторів тощо), мовлення яких відзначалося регулярним уживанням суржикових елементів.

2. *Виділення суржикових одиниць.*

Із загального масиву зібраного матеріалу було виокремлено 100 речень зі суржикізмами.

3. *Лексикографічне моделювання.*

Для аналізованих одиниць було продумано оптимальну структуру словникової статті, яка б відображала не лише функціонування суржикізму в мовленні сучасних медійних осіб, а й містила зону з рекомендованим літературним замінником неправильної форми. Під час роботи ми спиралися на оглянуті в попередньому підрозділі словники та проєкти. Мікроструктура нашого словника містить такі компоненти: суржикізм, частина мови, тлумачення, нормативний український відповідник, ілюстрація з паспортизацією, що передбачає

відомості про платформу (YouTube, TikTok), на якій знайдено відео, медійну особу (ім'я блогера, ведучого, знаменитості) й дату публікації.

4. Упорядкування словника в онлайн-середовищі.

Після реєстрації на платформі “Lexonomy” було створено електронний словник із відповідними статтями. Завдяки інтерактивним функціям платформи вдалося структурувати контент, редагувати словникові одиниці, додавати нові записи й зберігати їх у форматі, придатному для подальшого використання та аналізу.

Посилання на електронний словник подано в [Додаток 2.](#)

Отже, процес укладання словника вимагав поєднання традиційних лінгвістичних підходів і сучасних цифрових інструментів. Ураховуючи специфіку матеріалу (усне мовлення в соціальних мережах), обсяг і мету дослідження (виявлення, опис і нормалізація суржикових одиниць), було використано комплекс методів, кожен із яких виконував окрему функцію в аналітичному та лексикографічному процесі.

Платформа “Lexonomy” дала змогу реалізувати гнучку модель словника з відкритою можливістю доповнення та редагування.

3.3. Аналіз інтерфейсу словника суржикових слів

Інтерфейс словника «Мовлення медійних осіб: словник-антисуржик», реалізованого на платформі “Lexonomy”, демонструє просту, інтуїтивно зрозумілу структуру, що дозволяє користувачам швидко орієнтуватися у вмісті та зручно працювати з лексикографічними одиницями.

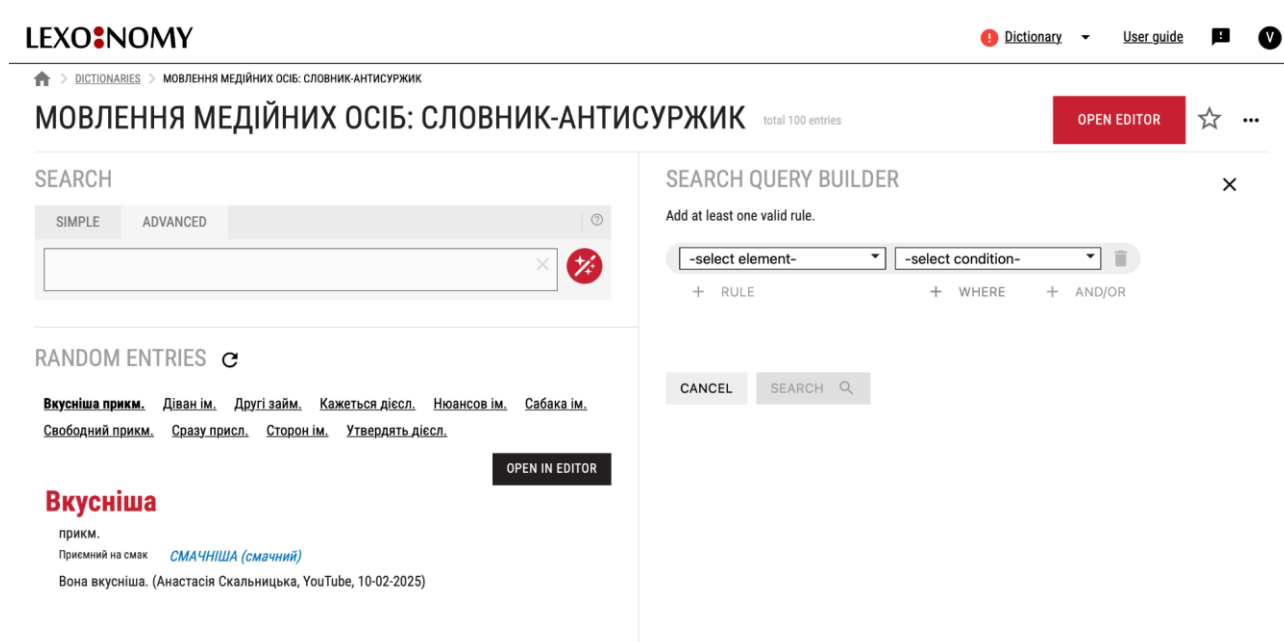
У верхній частині інтерфейсу (мал. 3.4.) користувач бачить назву словника та загальну кількість записів. Також головними інструментами є рядок пошуку, панель навігації та приклади випадкових словникових статей, які дають змогу швидко ознайомитися з вмістом словника без потреби в спеціальних налаштуваннях або редагуванні. З правого боку можна ознайомитись з описом словника. Інтерфейс побудований таким чином, що навіть без спеціальних знань

користувач легко знаходить потрібні слова та переглядає їх нормативні відповідники.

Основна функція пошуку поділена на простий (Simple) та розширений (Advanced) режими (мал. 3.4.). У простому режимі можна шукати слова, що починаються з певної літери або послідовності символів. Це спрощує навігацію в межах словника та дозволяє миттєво знаходити потрібні одиниці. У розширеному режимі пошуку, що відображається праворуч у інтерфейсі, користувачам надається можливість будувати складні запити з використанням конструктора пошукових запитів (Search Query Builder).

Блок Random Entries («Випадкові записи») (мал. 3.4.) надає можливість ознайомитися з різними прикладами без необхідності цілеспрямованого пошуку. Кожен запис містить:

- заголовне слово (позначене кольором та частиною мови);
- дефініцію (пояснення суржикового слова);
- нормативний відповідник українською мовою (виділений синім кольором та курсивом);
- приклад уживання в реальному медіаконтексті з вказівкою джерела (наприклад, TikTok, дата, ім'я мовця).

Малюнок 3.4. Скриншот інтерфейсу словника

Розглянемо приклад словникової статті «Сітуація» (мал. 3.5.), який наочно демонструє описану структуру:

- заголовок: «Сітуація» – суржикове слово, яке є фонетичною калькою з російської мови («ситуация»);
- частина мови: іменник (ім.);
- дефініція: «Сукупність умов і обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей»;
- нормативний відповідник: СИТУАЦІЯ (виділений синім кольором та курсивом) – правильна українська форма;
- приклад уживання: *«Він постійно контролює хід виконання завдань, сітуацію на фронті»;*
- джерело: Олександр Сірський, TikTok, 28-02-2025.

Сітуація

ім.

Сукупність умов і обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей

СИТУАЦІЯ

Він постійно контролює хід виконання завдань, сітуацію на фронті. (Олександр Сірський, TikTok, 28-02-2025)

Малюнок 3.5. Приклад суржикового слова «Сітуація»

Загалом, структура записів є лаконічною та стандартизованою, що дозволяє легко розширювати словник новими одиницями. Важливим аспектом є прив'язка до реальних висловлювань з соціальних мереж, що підкреслює актуальність проєкту та свіжість ілюстративного матеріалу.

Інтерфейс словника відповідає вимогам до сучасного електронного лексикографічного ресурсу. Завдяки структурованому поданню інформації, наявності зручних функцій пошуку, прикладів уживання та чіткому візуальному розділенню суржикових форм і нормативних відповідників, платформа не лише полегшує процес редагування словникових статей, а й сприяє популяризації мовної норми.

3.4. Аналіз роботи словника та перспективи його використання

Словник «Мовлення медійних осіб: словник-антисуржик», створений на платформі “Lexopom”, виконує не лише лексикографічну, а й просвітницьку функцію. Його основна мета – виявлення та фіксація суржикізмів, які активно функціонують у публічному мовленні (зокрема, у висловлюваннях музикантів, ведучих, блогерів, політиків, акторів), а також подання нормативних українських відповідників у зручній і наочній формі.

Під час аналізу роботи словника було виявлено такі позитивні аспекти:

- вільний доступ;
- словник містить приклади з популярних соціальних мереж (наприклад, TikTok), що забезпечує актуальність і дотичність до повсякденного мовного вжитку;
- структура словника сприяє легкому сприйняттю інформації та аналізу;
- візуальне виділення правильного українського варіанту синім кольором і курсивом виконує навчальну функцію та сприяє зверненню уваги користувача на нормативний відповідник;
- за умови надання доступу до редактора, словник може швидко оновлюватися, зокрема й колективно, відповідно до накопиченого ілюстративного матеріалу.

Водночас слід відзначити і деякі недоліки:

- оскільки мова у ЗМІ та соцмережах динамічна, для збереження релевантності словник потребує постійного моніторингу й оновлення;
- у багатьох випадках спостерігається регіональна або індивідуальна варіативність суржику, тому фіксація лише одного нормативного варіанта може бути недостатньою для опису реального мовного процесу;
- інтерфейс не дозволяє створювати гіперпосилання між словниковими статтями;

- словник важко знайти через звичайний пошук у Google – користувачу потрібно знати назву платформи (Lexopomy) та словника, щоб дістатися до нього;
- наявні технічні проблеми з відображенням наголосів та літер і/ї, через що деякі слова не відображаються в правильному алфавітному порядку, що ускладнює пошук та перегляд.

Аналіз роботи словника свідчить про його потенціал як освітнього, наукового та просвітницького ресурсу. Поєднання нормативного компонента (через надання правильного українського відповідника) з реальними прикладами суржикового вжитку з медійного простору забезпечує не лише пізнавальну, а й критичну функцію. Користувач отримує змогу не просто запам'ятати правильну форму, а й осмислити контекст її використання, розпізнати ненормативність мовного зразка.

У перспективі словник може бути інтегрований до навчальних курсів із культури мовлення, сучасної української мови, стилістики чи медіаграмотності. Його матеріали можуть бути використані як наочні приклади для аналізу типових помилок публічного мовлення, зокрема в роботі з майбутніми журналістами, філологами, педагогами.

У межах мовної політики словник може використовуватись як інструмент для ідентифікації й поступового витіснення суржику з офіційної комунікації. Він також може бути основою для створення методичних рекомендацій для мовних редакторів та коректорів.

Представники медіа, зокрема телеведучі, блогери, подкастери, можуть використовувати словник для самоперевірки й мовного самоконтролю. Це сприятиме підвищенню якості їхнього мовлення.

За умови технічної адаптації, словник може бути інтегрований до онлайн-редакторів, мобільних додатків або мовних помічників як база для автоматичного виявлення суржику з подальшими рекомендаціями щодо заміни на нормативні відповідники.

Матеріал словника становить інтерес для мовознавців, які досліджують міжмовну інтерференцію, динаміку мовних змін, а також особливості формування публічного мовлення у пострадянському соціумі.

Таким чином, словник має потенціал вийти за межі суто лексикографічного інструменту й набути статусу багатофункціонального ресурсу – навчального, регулятивного та аналітичного. Його подальший розвиток і розширення наповнення сприятиме утвердженню мовної норми, критичному ставленню до мовних помилок і загальному підвищенню культури українського публічного мовлення.

Висновки до розділу 3

У межах розділу було здійснено не лише огляд найвідоміших «антисуржикових» словників, а й реалізацію власної методології з укладання відповідного електронного ресурсу на базі реального усного мовлення медійних осіб. Проаналізовано низку лексикографічних проєктів, спрямованих на боротьбу з уживанням суржику в українській мові, зокрема словники-порадники, електронні словники.

Результатом такого огляду стало визначення основних переваг та недоліків різних платформ і підходів, що, у свою чергу, дозволило сформулювати вимоги до середовища для укладання власного словника. З-поміж наявних інструментів було обрано платформу Lexopom, яка поєднує зручність візуального редагування, підтримку структурованих словникових статей і можливість швидкої інтеграції із сучасними мовними ресурсами.

Структура словника передбачає чіткий поділ на суржикізми та їх нормативні відповідники. Кожна словникова стаття містить суржикізм, український відповідник, частину мови, тлумачення, контекст речення, у якому було вжито слово, зазначення медійної особи, яка його вжила, дату публікації та платформу, на якій знайдено матеріал.

Створення електронного словника-антисуржику стало не лише практичним результатом дослідження, а й спробою запропонувати зручний ресурс для мовного самоконтролю, корекції публічного мовлення та підвищення рівня мовної культури.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі проаналізовано феномен суржику як соціолінгвістичного явища та його функціонування в сучасному українському публічному мовленні, зокрема в мовленні відомих медійних осіб. Основною метою роботи було зібрати, систематизувати й проаналізувати суржикові одиниці, зафіксовані в мовленні медійних осіб, а також створити електронний словник, що фіксує ці приклади та слугує зручним аналітичним ресурсом.

У процесі дослідження визначено, що суржик, хоча й часто сприймається як викривлення або спрощення мови, насправді є наслідком тривалих мовних контактів, історичних зрушень, русифікаторської політики минулих століть, міграційних процесів та недостатньої мовної освіти в окремих регіонах. Особливо помітним є його вплив у сфері масмедіа, де мовлення публічних осіб транслюється на широку аудиторію та здатне формувати мовні звички суспільства.

Використання суржику часто зумовлене прагненням мовця бути зрозумілим співрозмовнику та створити враження «свого» серед певного соціального оточення. Людина нерідко інтуїтивно адаптує свою мову до ситуації спілкування, не замислюючись над її нормативністю. Серед інших чинників поширення суржику – двомовне середовище в родині, школі чи серед однолітків, а також відсутність чіткого розуміння меж і правил користування елементами обох мов. Утім, якими б не були причини вживання суржику, це явище несе переважно негативні наслідки для розвитку й функціонування української мови, особливо у сфері публічного мовлення. У випадках, коли суржик проникає в освітній, медійний або офіційний дискурс, він сприяє розмиттю мовних норм, знижує престиж української мови та ускладнює формування єдиного мовного стандарту. У публічному просторі така мовна змішаність може створювати враження некомпетентності, недостатньої освіченості або байдужості до культури мовлення.

Під час аналізу мовного матеріалу, зібраного з висловлювань українських медійних осіб, було виявлено, що суржик проявляється на різних мовних рівнях.

Кожен із рівнів відображає специфічні форми впливу – від звукової організації, уживання окремих лексем до побудови речень.

На фонетичному рівні виявлено характерні риси суржику, які проявляються у вимові звуків під впливом російської мови. До найпоширеніших явищ належать: редукція ненаголошених голосних (вимова «а» замість «о» у слабкій позиції), оглушення дзвінких приголосних на кінці слова (наприклад, замість «д» — «т»), неправильне наголошування (зокрема на перший склад у словах, де в українській мові наголос падає на інший) тощо. На лексичному рівні простежуємо активне проникнення в мовлення медійних осіб російських слів, а також калькованих або адаптованих зворотів, які не відповідають нормам української мови. На граматичному рівні було зафіксовано значну кількість випадків калькування російських конструкцій та граматичних форм, що порушують норми української мови.

У межах аналізу було опрацьовано понад 100 відеофрагментів, що містять елементи мовлення різних медійних осіб, з яких відібрано 100 речень зі суржикізмами. Усі мовні одиниці було зафіксовано в електронній таблиці у формі повноцінних контекстуальних прикладів, із зазначенням джерела, імені мовця, а також активним посиланням на відео, з якого взято фрагмент. Зібраний матеріал становить емпіричну базу, що використовувалась для подальшого створення словника-антисуржику, в якому систематизовано найпоширеніші лексичні, морфологічні та синтаксичні прояви міжмовної інтерференції.

Електронний словник суржикових одиниць, створений у межах дослідження, є одним із ключових результатів роботи та водночас інструментом, що має вагоме наукове, дидактичне та просвітницьке значення. Його мета – систематизувати й фіксувати мовні утворення суржикового характеру, що трапляються у мовленні медійних осіб, а головне – подати рекомендовані варіанти вживань. При його розробці було враховано досвід низки подібних лексикографічних ініціатив, спрямованих на нормалізацію українського мовлення, зокрема друкованих і цифрових антисуржикових словників, що стали

важливими орієнтирами у формуванні структури та підходів до укладання ресурсу.

Словник реалізовано в електронній формі на платформі “Lexopomy”, що забезпечує його зручність, динамічність і відкритість для оновлення. Структура словникової статті містить такі зони:

- реєстрове слово – суржикізм;
- граматична інформація - частиномовна належність;
- тлумачення;
- нормативний відповідник;
- ілюстрація - контекст вживання (цитата з мовлення медійної особи);
- паспортизація – ім'я мовця, дата публікації відео та платформа (YouTube\TikTok).

Подальший розвиток цього проекту передбачає кілька ключових напрямів. По-перше, це регулярне оновлення корпусу словникових одиниць шляхом включення нових прикладів мовлення, які з'являються в медійному просторі, що забезпечить актуальність і відповідність сучасним мовним процесам. По-друге, розширення функціональності електронного ресурсу: зокрема, додавання можливості фільтрації записів за частинами мови, тематикою або платформою, а також інтеграція інструментів зворотного зв'язку для користувачів. По-третє, інтеграція зі штучним інтелектом: завдяки алгоритмам автоматичного розпізнавання суржикових конструкцій на основі текстових або відеофрагментів з'явиться змога значно розширити можливості аналізу й обробки мовних даних.

Дослідницький корпус та словник може слугувати основою для створення повноцінної мовної бази даних, що є важливим ресурсом для дослідників, викладачів української мови, студентів-філологів, журналістів, а також усіх, хто цікавиться сучасними мовними процесами. Він не лише фіксує приклади мовної інтерференції, а й дозволяє системно аналізувати їхнє походження, структуру та функціонування в реальному мовленні. У майбутньому він може стати навчальним ресурсом для розвитку мовної грамотності, зокрема у формі віртуальних вправ, тестів та тренажерів.

Отже, електронний словник суржику є не просто результатом дослідницької роботи, а практично орієнтованим інструментом, що сприяє поглибленню вивчення процесів мовних змін, підвищенню мовної культури, формуванню мовної свідомості, . У довгостроковій перспективі він може стати основою для створення масштабної інтерактивної платформи, присвяченої аналізу сучасного українського мовлення в публічному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажнюк Б. І. Інновації в системі української мови та тенденції її розвитку. *Освіта і управління*. 2008. №11 (2–3). С. 37–42.
2. Антисуржик. Словник «українського» суржика.
URL:<https://rozum.org.ua/index.php?a=index&d=19>
3. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. Київ: Рад. письменник. 1970. 182 с.
4. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо.
URL:<http://yak-my-hovorymo.wikidot.com/podyh-kozhnoho-slova>
5. Баган М. П. Методи та організація сучасних філологічних досліджень: [навчально-методичний посібник для практичних занять та самостійної роботи студентів]. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. 12 с.
6. Белей Л. Суржик: соціолінгвістична перспектива. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць* / відп. ред. І.В. Сабадош. Ужгород, 2017. Вип.22. С. 5–8.
URL:<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21981/1/%D0%91%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B9%20%D0%9B%D0%B5%D1%81%D1%8C.pdf>
7. Береза Т., Зубрицька І., Зелений Ю. Мова – не калька: словник української мови. Львів: Апріорі, 2015. 664 с.
URL:https://chtyvo.org.ua/authors/Bereza_Taras/Mova_ne_kalka_slovnyk_ukra_inskoi_movy/
8. Болгова І.С. Суржик як проблема української мови. *Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: тези доп. Міжнар. наук.-теор. конф. студ. і аспір., 7-8 квітня 2015 р., м. Харків: Ч. 3. – Харків: НТУ "ХПІ", 2015. – С. 7-8.*
URL:<https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/60b10868-770e-4a4f-9d4b-c33b81db7f95/content>
9. Брага І.І. Суржик у соціолінгвістичному вимірі. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. № 1. С. 82-87.

URL:https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/Braga_3_Zaporizhzhya_Vznu_fi_2012_1_17.pdf

10. Герман В. В. Суржик як наслідок інтерференції. *Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Миколаїв, 2018. С. 39–42.
URL:https://www.mnau.edu.ua/files/nauk_prof_konf/abstracts2018-04-13.pdf
11. Герман В., Громова Н. Культура української мови. Навч. посіб. для студентів філологічних (гуманітарних) факультетів вищих навчальних закладів. 2010. 39 с. URL:<https://www.library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/5-2.pdf>
12. Гофендер Ф. Радянська мовна політика в Україні. Переклади творів Леніна українською 1930-х та 1950-х рр. *Дивослово*. 2010. Ч. 4. С. 37-47.
13. Заводна Л. Суржик: мовна патологія чи норма українського суспільства? *Нова педагогічна думка*. 2020. № 4. С. 50-52.
URL:<http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/253/239>
14. Зінченко Т. Суржик - мовна мішанина, мовна патологія чи норма? Звідки він у нас, яка його роль і як його подолати. *Еспресо*. 2020.
URL:https://espresso.tv/article/2020/06/18/surzhyk_movna_mishanyna_movna_patologiya_chy_norma_zvidky_vin_u_nas_yaka_yogo_rol_i_yak_yogo_podolaty
15. Клярська Г.Ю., Тарасенко О.Д. Суржик – проблема українського суспільства та мовлення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. № 38 Т. 3. 2019. 80-82 с.
URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_3/23.pdf
16. Костюшко О.М. Поняття суржику в сучасній українській лінгвістиці. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2023. № 24. С. 489.
DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.091>
17. Курило О.Й. Суржик як один з різновидів мовних девіацій у професійному спілкуванні. *Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи та вихователів дошкільних навчальних закладів*

в умовах інтеграції освітнього простору : матеріали науково-методичного семінару, 12 травня 2016 року, Мукачево / гол.ред. В.І. Кобаль. Мукачево: МДУ, 2016. Випуск 2. С.24-25.

URL: <https://surl.li/pwnwat>

18. Левченко Т.М. Українські мовознавці про суржик у мові засобів масової комунікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. № 40 Т. 3. 2019. 106-112 с. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v40/part_3/Filologi40_3.pdf#page=106
19. Відкритий словник виправлень суржику. Лінгвістичний портал mova.info. URL: <http://www.mova.info/page3.aspx?l1=191>
20. Масенко Л.Т. Суржик: між мовою і языком. 2-ге вид., зі змінами і допов. Київ: Києво-Могилянська академія, 2019. 13 с.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3b5b0276-8c5b-4e16-a5a7-db3624f9004b/content>
21. Масенко Л.Т. Суржик соціолінгвістичний феномен. 2002.
URL: <https://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-surzhyk.htm>
22. Мельничайко В.Я., Криськів М.Й. Порухення лексичних норм – найхарактерніша ознака суржику. *Українська мова та література*. 2017. № 7/8. 66–74 с.
URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8764/1/kr06.pdf>
23. Мозер М. "Суржик" чи "суржики"? *Українська мова*. 2016. № 1. С. 27-54.
24. Нечипоренко А.Ф. Мова ЗМІ та її вплив на формування культури мовлення. *Science and education a New Dimension. Philology, V (32), Issue: 122*, 2017. С. 68.
URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Media-language-and-its-influence-on-the-formation-of-speech-A.-F.-Nechyporenko.pdf>
25. Селіванова О. Проблема форм міксації мов у соціолінгвістиці. *Мова і суспільство*. 2011. Вип. 2. С. 7-8.
URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S

[21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2
S21P03=FILA=&2 S21STR=mis_2011_2_3](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=mis_2011_2_3)

26. Сербенська О. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: [навч. посіб.]. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів: Світ, 1994. 113-152 с. URL:http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005592
27. Сербенська О. Дещо про культуру мови і культуру слова. *Дзвін*. 2001. № 9. С. 137-147.
28. Словник-антисуржик онлайн. URL:<https://slovník-antisurzhiik.slovaronline.com/>
29. Соломенко Л. І. Особливості впливу сучасних засобів масової інформації на формування та розвиток масової мовленнєвої культури. *Культура і сучасність* : альманах. 2022. № 2. С. 42–48.
URL:https://www.researchgate.net/publication/366679360_Features_of_Modern_Mass_Media_Influence_on_the_Formation_and_Development_of_Mass_Speech_Culture
30. Ставицька Л. Блудний суржик. Міф, мова, стиль. *Мандрівець*. 2002. № 1. С. 18-27.
31. Суржик і культура мовлення. 9 листопада – день української писемності та мови. 2013. URL: <https://kpi.ua/surzhiik>
32. Суржик у мовленні українців. URL: <https://ukrgramota.kievpereklad.com.ua/surzhiik/>
33. Суржик у сучасній українській мові. URL:<https://zno.if.ua/?p=3456>
34. Тараненко К.В. Суржик як елемент вербального іміджу українського виконавця. *Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»*. 2022. С. 39-43.
URL:http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/2_2022/part_1/7.pdf

35. Тараненко О.О. Українсько-російський суржик: статус, тенденції, оцінки, прогнози. *Мовознавство*. 2008. С.№ 1. 14-20.
URL:<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/182994/03-Taranenko.pdf?sequence=1>
36. Томіленко Л.М. Суржик як об'єкт наукових досліджень і дискусій. *Мовознавство*. 2014, № 4. С. 71.
URL:<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/183957/06-Tomilenko.pdf?sequence=1>
37. Труб В.М. Типи інтерферентних впливів у білінгвальному середовищі. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2012. Т. 137. С. 142-147.
38. Труб В.М. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 54.
39. Bilaniuk L. Speaking of "Surzhyk": Ideologies and Mixed Languages. *Harvard Ukrainian Studies*. 1997. С. 100-117.
URL:<https://www.jstor.org/stable/41036643>
40. Flier M. Surzhyk: The Rules of Engagement. *Cultures and Nationalisms of East and Central Europe. Essays in Honour of Roman Szporliuk. Ed. By Zvi Gitelman et al. [= Harvard Ukrainian Studies Vol. XXII, 1998]. Cambridge/Mass., 2000*. С. 113–129.
URL:<https://www.jstor.org/stable/41036734>
41. Hentschel G. Ukrainian and Russian in the lexicon of Ukrainian Suržyk: reduced variation and stabilisation in central Ukraine and on the Black Sea coast. 2023. С. 2-3.
URL:<https://link.springer.com/article/10.1007/s11185-023-09286-9>
42. Ikezawa Takumi. “Antisurzhyk” Purism: its Actors, Role, and Motives in Modern Days within the Ukrainian-Russian Language Contact. *Slavica Kiotoensia vol.2*. 2022. С. 159.
43. Kent K. Morphosyntactic analysis of Surzhyk, a Russian–Ukrainian mixed lect.. *Retrieved from the University Digital Conservancy*. 2012. 8 с.

44. Kostiučenko A. Surzhyk in Ukraine: Between Language Ideology and Usage. *Ukrainian Analytical Digest*, 1. 2023. C. 15-17.
URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/88994/ssoar-ukrainad-2023-1-kostiucenko-Surzhyk_in_Ukraine_Between_Language.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-ukrainad-2023-1-kostiucenko-Surzhyk_in_Ukraine_Between_Language.pdf
45. Lexonomy. Online open-source platform for writing and publishing dictionaries.
URL: <https://www.lexonomy.eu/#>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Електронна таблиця суржикових одиниць медійних осіб. Режим доступу:

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1EEaKuGQIGvCsWmBjdcbv4P-8Rm6V7uNjPd6JcmtSi5k/edit?hl=ru&gid=0#gid=0>

Додаток 2

Посилання на словник «Мовлення медійних осіб: словник-антисуржик» на платформі Lexonomy. Режим доступу: <https://www.lexonomy.eu/#5tq6hs22>

Додаток 3

Малюнки

Малюнок 3.1. Малюнок 3.1. Скриншот стартової сторінки електронної версії словника «Антисуржик. Словник „українського“ суржика».

Малюнок 3.2. Скриншот Відкритого словника виправлень суржику.

Малюнок 3.3. Скриншот з онлайн-платформи «Словник-антисуржик».

Малюнок 3.4. Скриншот інтерфейсу словника.

Малюнок 3.4. Приклад суржикового слова «Сітуація».